

ספרות // חט"ע ממלכתי

חלום בדמי כבוד / גרמאו מנגיסטו

מספר שיעורים מומלץ: 6-8

כתבו וערכו: מיקה בארי וד"ר יובל פז

עריכה לשונית: מיטל שרף

הרקע ההיסטורי של הסיפור "חלום בדמי כבוד"

"מבצע משה" (21 בנובמבר 1984 - 5 בינואר 1985)

המסע מאתיופיה לסודן היה רגלי, במהלכו עברו העולים מעברי הרים, חצו נהרות ואזורים מדבריים. רבים נחטפו, נאנסו, נשדדו, נטרפו על ידי חיות, מתו מתשישות. ילדים וזקנים רבים לא זכו להגיע, ומקום קבורתם לא נודע. בסודן נכלאו הפליטים במחנות וסבלו ממחלות, מרעב ומצמא. הם וחולצו משם על ידי חיל האוויר הישראלי במבצע סודי. שם המבצע הוא על שמו של משה רבנו, שעל פי האמונה, הוציא את בני ישראל ממצרים בהליכה רגלית במדבר. ב"מבצע משה" הועלו לישראל כ-8,000 יהודים.

"מבצע שלמה" (24-25 במאי 1991)

מבצע רכבת אווירית לפינוי המלא של יהודי אדיס אבבה. במשך 36 שעות פינו מטוסי חיל האוויר 14,310 יהודים. במבצע נקבע שיא עולמי לאחר ש-1,088 איש הוטסו במטוס בואינג 747 של חברת אל-על. למטוס עלו 1,086 נוסעים, ובמהלך הטיסה נולדו שני תינוקות. בארץ פגשו חלק מן העולים בני משפחות אחרי פרידה של שנים.

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

מאז 1948, עלו מאתיופיה לישראל במסגרת כל המבצעים כ-92,000 יהודים.
כיום חיים בישראל כ-150,000 בני העדה האתיופית.

כתבת טלוויזיה: העלאת יהודי אתיופיה במבצע סודי של המוסד:

<https://www.youtube.com/watch?v=wQbt6nAJq3o>

מבט שני - "ירוסלם": סיפורם של יהודי אתיופיה:

https://www.youtube.com/watch?v=7pG7XDwg_Vk

מאפיינים תרבותיים וחברתיים של העולים מאתיופיה

מתוך אתר "צופים": <https://www.zofim.org.il>

כבוד

בעקבות העלייה מאתיופיה נחשפו העולים לדפוסי התנהגויות ולהיררכיה חברתית השונה במידה רבה מן הנורמה שממנה באו. המשפחה האתיופית היא בדרך כלל משפחה מסורתית-פטריארכאלית. ישנם קריטריונים ברורים למדי הקובעים את ההיררכיה, כמו: גיל, סמכות משפחתית, תפקיד עדתי ועוד. היררכיה זו מכתיבה נורמות של התנהגויות על פי קודים התנהגותיים: ביטויי גוף ומחוות של כבוד. למשל, נהוג לנשק את ברכי הדמות הסמכותית, תופעה שנעלמה בישראל, אבל עדיין ניתן לראות את כיפוף הגוף כולו והרכנתו כלפי הסמכות בעת הפגישה.

איפוק רגשי

קוד ההתנהגות האתיופי מטיף לאיפוק רגשי בכלל, ולהדחקת רגשות "שליליים" בפרט. הבעת כעס, קנאה, עוינות או נקם, היא בבחינת טאבו במערכת יחסי האנוש. על אחת כמה וכמה שלא ניתן לבטא רגשות מסוג זה כלפי דמויות סמכותיות, כמו מורה ומנהל.

צניעות, ביישנות ומופנמות

אלה הן אבני היסוד של התנהגות הילדים במשפחה. ילד מופנם הוא ילד מנומס. ילדים מצווים להשפיל עיניהם בנוכחות אביהם. מבט ישיר נתפס כהתרסה ועלול לגרור אחריו עונש מייד. נהוג זה חל בעיקר על בנות. נערה לא תישיר מבטה במבוגר, לא תיזום שיחה ותענה רק כשהיא נשאלת.

צילום: בני וודו, 3.0-cc-by-sa

ציזת

העולה מאתיופיה נפגש בתחילה עם גורמי קליטה הכוללים דמויות שונות: עובדים סוציאליים, המורה באולפן, מנהל מרכז הקליטה, הרופא, הפסיכולוג ועוד.

ההבדל בין התפקידים אינו נהיר לעולה, אבל כולם נתפסים בעיניו בצורה כללית כנציגי הממשלה ולכן גם כדמויות סמכותיות בהיררכיה. הכרח לנהוג כלפיהן על פי קוד תרבותי של כבוד, שהוא הנורמה המבנה את מערכת היחסים בין "הכפוף" לבין "בעל הסמכות". אין אומרים "לא" לסמכות - הציות לסמכות הוא מוחלט.

מי שמבקש לסרב יכול, לכל היותר, לשתוק. המילה "לא" נדירה בחברה האתיופית, ואף נחשבת ביטוי של חוצפה וזלזול. הקוד התרבותי מחנך להגיד "כן", לכן משתדלים להימנע מוויכוחים או מעימותים מילוליים. כך קורה לא אחת שעולה מאתיופיה מביע הסכמה או הבטחה מילולית, אך אינו מממש אותה. הדבר יוצר דימוי שגוי של חוסר אמינות. מורים, כמו גם מפקדים בצבא, חשים מתוסכלים לנוכח ההתנהגות ההפכפכה לכאורה, ותופסים את התלמידים/פקודים יוצאי אתיופיה כמי שאי אפשר לסמוך על מילתם.

סבלנות והקשבה

סבלנות היא תכונה מוערכת בתרבות האתיופית. מצפים מאדם שיקשיב בסבלנות לדברי חברו ולא יקטע אותם. באתיופיה היה נהוג לדבר באריכות ובניחותא. לכן רבים מתקשים לנהל שיחה במתכונת הישראלית המוכרת, שבה אחד נכנס לדברי האחר כעניין שבשגרה.

"זמן אתיופי"

מושג הזמן בתרבות האתיופית הוא נזיל מאוד. הגישה הרווחת היא שאין למהר לשום מקום, וקביעת מועד היא בגדר המלצה. גישה זו גורמת לאיחורים הנתפסים לא פעם כהתנהגות מזלזלת של בני העדה האתיופית במי שמחכים להם. רבים מבני העדה נענשים או ננזפים על נטייתם לאחר - דבר שגורר תסכול בקרבם ובקרב הסמכות הדורשת מהם עמידה בזמנים.

המטבח האתיופִי

המטבח האתיופִי הוא המטבח העממי המסורתי הנפוץ באתיופיה, מטבח פשוט ובסיסי בכל הנוגע לחומרי גלם ולשיטות הבישול. מרכיביו העיקריים הם קטניות לסוגיהן, בשר (לרוב בשר כבש, בקר או עוף) ירקות מאכל וירקות תבלין. מטבח זה מבוסס על תבשילים ועל קדירות בבישול ארוך, מתובלים בנדיבות ולרוב חריפים. השימוש הנרחב בתבלינים מעניק למאכלים טעמים ארומטיים, ניחוחות חזקים וקשת טעמים מגוונת, על אף השימוש בחומרי גלם בסיסיים בלבד. המטבח בבית האתיופִי המסורתי הוא מרכז הבית והארוחות מתנהלות כמעין טקס חברתי. מציבים במרכז צלחת גדולה ובה מגוון תבשילים (המכונים בשם כללי "וואט") המונחים על האינג'רה (המאכל האתיופִי הנפוץ ביותר, מעין לחם שטוח הדומה במרקמו ללחוח, בעל טעם חמצמץ ועשוי מקמח טף שהותסס). הסועדים בוצעים פיסות אינג'רה באמצעות ידם הימנית וכך אוספים מהתבשילים השונים בתנועות ניגוב. האכילה המשותפת והטקסית מחזקת את הקשרים בין הסועדים, ואף נהוג שסועד מאכיל את היושב בסמוך לו כמחווה של כבוד, אהבה והערכה. את הארוחה נועל טקס הכנת הקפה המכונה "בונה".

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

הבדלים בין התרבויות:

בישראל	באתיופיה
שאיפה לשוויוניות ומיעוט גינוני כבוד.	כבוד לזולת - במיוחד ביחס לגברים, ובהתאם לסולם המעמדות.
חופש בחירה רב.	אווירה סמכותית.
חספוס, עמידה על זכויות, אסרטיביות, בוטות.	נימוס וצניעות.
ביטוי מוחצן של רגשות, אי שמירת סודות.	שמירת סודות ואיפוק רגשי.
דגש על מהירות ביצוע ועמידה בלוח זמנים, חתירה לתוצאה, ביקורתיות.	סבלנות ונינוחות, זרימה, קבלה ללא ביקורת.
תרבות שיחה ישירה וקצרה.	תרבות שיחה בלתי ישירה ומתארכת.
תרבות שיחה לא סובלנית, כוחנית, ללא הקשבה הדדית.	תרבות שיחה סובלנית, הקשבה עד הסוף.
אי קיום הבטחות המפוזרות בשפע.	קיום ההבטחות המעטות שניתנו.
יחס פטרנליסטי ומתנשא לאדם הלא מוכר.	חשדנות כלפי אדם לא מוכר, אך כבוד וסקרנות להכירו.
סקרנות מועטה ללמידה על האדם הלא מוכר.	רצון ללמוד על האדם הלא מוכר וממנו.
חברה מודרנית פלורליסטית (חילונית ודתית).	חברה מסורתית דתית.

בישראל	באתיופיה
מנהיגות פוליטית.	מנהיגות דתית.
אורח חיים עירוני.	אורח חיים כפרי.
עיסוקים טכנולוגיים, עירוניים. רבים עובדים כשכירים.	עיסוקים חקלאיים, כפריים. רבים עובדים כעצמאים.
טכנולוגיה מתקדמת.	טכנולוגיה פרימיטיבית (בכפרים).
דגש רב על לימודים פורמליים.	מיעוט לימודים פורמליים.
הילדים במרכז.	המבוגרים במרכז.
המשפחה הגרעינית במרכז.	המשפחה המורחבת במרכז.

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

חלום בדמי כבוד / גרמאו מנגיסטו

על הסופר

גרמאו מנגיסטו נולד באתיופיה ב-1977. ד"ר לתקשורת מאוניברסיטת חיפה. נשוי ואב לשניים. מתגורר בכפר סבא. מנגיסטו עלה לישראל ב-1991, מהכפר קוקוש שבמחוז גונדר באתיופיה, עם אביו ואחיו. אמו נפטרה יום לפני העלייה ונקברה באדיס אבבה. מנגיסטו היה אז בן 14. הוא התחנך ולמד בפנימייה ושירת במג"ב. עם שחרורו מצה"ל נרשם ללימודי מדע המדינה ותקשורת באוניברסיטת חיפה. הסיפור "חלום בדמי כבוד", זכה בתחרות הסיפור הקצר של עיתון "הארץ" לשנת 2010.

מנגיסטו אומר על זכייתו ועל כך שהסיפור שלו נכנס לתכנית הלימודים: "זאת הרגשה נפלאה, בעיקר חשובה לי האפשרות שילדים ממוצא אתיופי ילמדו סיפור על הקהילה שלהם, לא כי זה חדש להם - כל ילד יודע מה שאבא ואמא שלו מספרים לו ומכיר את החלום לעלות לירושלים, אבל לשמוע את הסיפור יחד עם חבריהם הלא אתיופים, זה נותן להם תחושת גאווה. הרגשה שהנה, גם לנו יש סיפור, וחברינו יכולים ללמוד מאיתנו. אם עד היום היינו רק צרכני ידע, והילדים שלנו ישבו בכיתות ולמדו על קהילות אחרות, עכשיו אנחנו הופכים ליצרני ידע, לבעלי סיפור משל עצמנו. את הסיפור שלנו צריך לשמוע. אני מאמין שחברה בריאה נוצרת אך ורק באמצעות למידה הדדית. ילדים שלומדים נרטיב אחד בלבד גדלים להיות בורים, צרי אופקים ונטולי כישורים תרבותיים".

לשאלה מה דעתו על אפליה מתקנת לבני העדה האתיופית במשרדי ממשלה, השיב מנגיסטו: "בעיניי זה אחד הפתרונות העלובים שהמדינה מצאה. לפעמים אתה הולך למשרד או לחברה שמעסיקה מאות או אלפי עובדים, רואה בחורה או בחור אתיופים, וקולט שהם מסתכלים עליך בחרדה. הם חוששים שהתקבלת לעבודה ושאותם עומדים לפטר. למה? כי מעסיקים רבים יוצאים ידי חובה בהעסקת אתיופי אחד. כשבא עוד אחד, הם אומרים: 'כבר יש לנו אתיופי...!' עם עלי תאנה לא נאבקים בגזענות".

"לפעמים אתה מרגיש שהצלחת במאבק", הוא אומר, מהורהר. "אני, ביום קבלת הדוקטורט, ממש ראיתי את תקרת הזכוכית קורסת ומתרסקת לרגליי. כל מיני בעלי השפעה ניגשים אליך ומעריכים, אפילו מבקשים ממך להצטרף לכוח העבודה שלהם. אבל אז אתה חוזר לשכונה שלך ואתה קולט שהכול נשכח והכול כשהיה. אתה מנסה ליצור קשר וקולט שכולם נעלמו ושתקרת הזכוכית מתהווה מחדש מעל הראש שלך".

ריאיון עם גרמאו מנגיסטו, "ידיעות אחרונות", 7.9.2016,

<https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4851615,00.html>

תקציר עלילת הסיפור

זהו סיפור עלייתם ארצה של הכוהן איוב בטיבבו ואנשי קהילתו. הסיפור מתמקד בטיסה מעל ירושלים, ולאחר מכן בנחיתה בנתב"ג, ונסיעה ברכבת למרכז הקליטה. אירועי הסיפור מתארים הגעה סטנדרטית של עולה חדש לארץ: נחיתה ואיסוף המזוודות, הישמעות להוראות הכריזה, קבלת פנים של פוליטיקאים ואנשי תקשורת. לאחר מכן - קבלת סל קליטה, הליכה בקבוצה אחרי מדריכה אל הרכבת ונסיעה למרכז הקליטה, שם - כך מסבירים להם - ישכחו את תרבותם, ויסגלו את התרבות החדשה. נקודת התצפית בסיפור היא של אמאוייש, אשתו של בטיבבו, שרואה את ההתרחשויות בעין זרה וביקורתית. כך היא מאירה אותנו, החברה הקולטת, ומייצגת את חוויית העולים מאתיופיה, שעבורם האירוע איננו סטנדרטי, אלא טראומטי.

איוב בטיבבו ואמאוייש מנשה אשתו הם בני שמונים, כפי שכתוב: "שנינו חזינו במו עינינו שמונים פעמים בשריפת פתיל חיינו בנרות שעווה" - בה בעת שכיבו את הנרות על

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

עוגת היומולדת, "הציתו גיצי תקווה בלבם" כאשר איחלו שנה אחר שנה: "בשנה הבאה בירושלים". הניסוחים הם ציוריים ומוחשיים: האש המוחשית של הנרות היא היסוד הממחיש את כיליון החיים משנה לשנה, אך האש המטאפורית דולקת בלב, היא אש התקווה להגיע לשנה הבאה בירושלים.

הדמויות בסיפור ומערכות היחסים ביניהן

הדמויות הראשיות בסיפור הן אמאוייש המספרת ובטיבבו בעלה, העולים מאתיופיה. לאורך הסיפור השניים נחשפים לפערים התרבותיים שבין אתיופיה לישראל.

אמאוייש

לאורך הסיפור מתאפיינת המספרת אמאוייש בכבוד שהיא רוחשת לבעלה איוב בטיבבו, אותו היא מכנה "אב נפשי".

היא חוזרת על המספר שמונים בכל הזדמנות, כיוון שבקהילה האתיופית גילו המבוגר של האדם הוא כעין תעודת כבוד של חכמה, אשר מקנה לו זכויות. את עצמה היא רואה כבת מזל על כך שזכתה "להצטופף בצל הילתו" של בטיבבו, היא מצטנעת על ידו: "דבר וחצי דבר אין בי, בו יש", ומבטלת את עצמה על ידו כשהיא חוזרת ואומרת: "אב נפשי תמיד צודק, ואני תמיד טועה".

אמאוייש היא אישה מעשית. היא השומרת על בעלה ועל כבודו: כאשר אין כיסא גבוה דיו בשבילו באולם הנוסעים בנתב"ג, היא פוקדת על בחור צעיר שיצור מושב רם מערימת כסאות; כאשר ברכבת אין כיסא גבוה היא הולכת עם בעלה לאורך כל הרכבת בתקווה למצוא כיסא גבוה יותר כראוי לאיש במעמדו; לסוכנת הקליטה הצעירה היא מסבירה שעליה להקדים את תארו של בטיבבו - "כהן", לשמו.

במהלך הסיפור, אמאוייש באבחנותיה המדויקות והנוקבות, מובילה את היצירה אל אמירתה הביקורתית: היא המתלוננת על כך שמערכת כריזה מקבלת את פניהם במקום נציג בשר ודם, היא זו שמציינת את מראה הלא צנוע של הצעירה שמדריכה אותם וקוראת לה "משוגעת", היא המציינת עד כמה מהר מידרדר מעמדו של איש האלוהים מהרגע שהגיעו לכאן, היא המודאגת מחוסר הערכים שבמקום החדש.

אבל כאשר היא מבינה שהתרבות שאליה הגיעו אינה דומה לזו שממנה באה, היא הראשונה להתפכח. ברכבת היא מציעה לבטיבבו להתיישב על כיסא רגיל, ובסיום הסיפור היא ניגשת לחלון הדירה שקיבלו בקומה הקרקע (משתמשת במילה "הושלכנו"), מביטה החוצה אל השממה המקיפה את הבניין, ולמרות הכול היא אומרת: "הגשמנו חלום". משפט הסיום של הסיפור אינו מובא מפיה, אך הוא מייצג את עמדתה: "טובה שבעתיים התפכחות מאשליה מאשר חלום אוטופי". בשלב זה היא מפסיקה לקרוא לבעלה "אב נפשי", אלא בשמו "בטיבבו" בלבד, ללא תוארו. אין זה מתוך זלזול, אלא מהבנה שחייבים להשתלב בנורמות החדשות, ואי אפשר לחיות בתוך בועת העבר.

בטיבבו

אמאוייש מתארת את בטיבבו כאדם מרשים ויפה: "שערו לבן למחצה, זקן שחור-לבן נופל על חזהו כמו מפל מים עשיר זרמים". מתברר כי הוא עורר מורא בעברו בין הכפרים באתיופיה, רכוב על סוס חזק ומקושט: "עוברים ושבים נהגו לעמוד דום עד שהרים הסתירוהו ואופקים חבקהו". היא מתארת כיצד הקימו לכבודו מושב רם, כיצד נשמעו לפסיקותיו ללא סייג, קיבלו בצייתנות את פסקי הדין שלו שהצטיינו בפייסנות. את הגישה הפייסנית שלו אפשר לראות גם בהגיעם לארץ ישראל. בעוד אמאוייש מציינת את הקשיים, הוא זה שמרגיע, מסביר, מסביר את אוזנה: היא חוששת משפיכות דמים - והוא מסביר לה שבירושלים אין פגעים. היא נפגעת מהיעדר מגע אנושי, והוא מציין בפניה כי במוקדם או במאוחר מגע אנושי יהיה, כיוון שהוא מחויב המציאות. כאשר מופיעה סוכנת הקליטה בלבוש חשוף, הוא מוצא דברי הסבר "אחותנו מחזירה עטרה ליושנה, טרום עץ הדעת".

אך בהדרגה נפערים סדקים בחזות הבוטחת שהוא מציג - כאשר אינו מוצא כיסא רם עבורו, הוא בוהה מבולבל בחלל הריק, ממגדל הכיסאות שמארגנים לו, הוא נופל. ניתן לראות שהוא מקובע בתפיסת עולמו, ובניגוד לאשתו, אין הוא יכול לשנות את אורח החשיבה שלו. הוא ממשיך לראות בגילו המבוגר של האדם הצדקה לחלוק לו כבוד, אף כי בפועל, תפיסה זו אינה מתממשת בסביבתו החדשה. בסיום הסיפור, נראה שהוא מתחיל להפנים את השינוי שחל במעמדו, סבר פניו נהיה חמור, הוא שותק שתיקה רועמת ונעמד בדירה, פניו מול הקיר.

כשאמאוייש אומרת לו "הגשמנו חלום", הוא עונה "הגשמנו חלום בדמי כבוד". את התהליך שעבר אפשר לראות בהשוואת דבריו אלה לדברי תשובתנו לתלונות אשתו בפתיחת הסיפור: "מדוע תהיי מרירה דווקא עתה, זמן שחלומנו עתיק היומין מתגשם?". נראה שבטיבבו חווה את הטרגדיה של העולים מאתיופיה בצורה קשה ביותר, בעוד אשתו חווה אותה באופן הרסני פחות. ועדיין מהדהדת בסיום השאלה: מה יותר חשוב בחיים, הגשמת חלום או כבוד?

הדיילת במטוס ונציגות משרד הקליטה בנתב"ג

בתחילה, נשמע רק קולן מבעד לרמקולים המותקנים במטוס ובאלום הכניסה. קולן הבוקע מרמקולים מעניק להן סגולות על-טבעיות בעיני העולים, שלראשונה בחייהם נתקלים בטכנולוגיה כזאת. יחד עם זאת, אפיזודות אלה מלוות בתמיהה ובטון ביקורתי מצד המספרת: "אנחנו חצינו ג'ונגלים שורצי חיות רעות, עברנו מדבריות צחיחות, הקרבנו דם אחינו במסע מפרך אל החלום, ואחותנו מברכת אותנו בהד קולה, מדוע אינה ניצבת מולנו, לוחצת ידינו, מדברת עמנו כדרך אחים".

בהמשך נפתח אשנב בקיר, ורק פניה של דמות אישה נראו מבעד לפתח בשעה שבירכה את העולים. אותו ראש אישה פקד בקול: "כוהן בטיבבו גש וקבל סל קליטה", ובהמשך: "הכסף הזה ישמש אתכם לצורכי מחייתכם החודש, ובמשך שלוש שנים [...] במהלך תקופה זו תשהו במרכז קליטה, שבו נלמד אתכם לשכוח אורחות חייכם הגלותיים, ונטמיע בכם דרך חיים חדשה". דברים אלו מעידים על הקלות שבה מתייחס הממסד הישראלי לקליטת העולים מאתיופיה, תוך שהוא מבטל את מורשתם במחי יד.

סוכנת הקליטה

בהופעתה היא מתוארת כ"נערה עירומה למחצה, בת עשרים היא לערך, לבשרה דבוקה חולצה סגולה, הולכת ומתכווצת מעלה מעלה, מטה מטה מושכת אותה כדי להשיקה לקצוות גג מכנסי הג'ינס השחורים שלה, החונקים מותניה הרזות". תיאורה החיצוני של סוכנת הקליטה מדגיש את ההבדל בין התרבויות.

בעוד הסוכנת לבושה בצורה חושפנית, לבושים העולים מאתיופיה בגלימות לבנות שקצותיהן נגררים על הרצפה. אותה סוכנת קוראת בשמו של העולה איוב בטיבבו - דבר שמרעיד את נפשה של אשתו שקובעת: "אסור בכל האיסורים לנתק התואר כוהן משמו המלא". כך איבד בטיבבו את הכבוד שלו היה רגיל בארץ מוצאו, ונדרש להסתגל למעמדו החדש. תוכן דבריה כמו גם סגנון אמירתם - "הרגו אותי, אינני מבינה מה רוצה האיש המוזר הזה" - מבהיר את גודל הנפילה של אב המשפחה עם המעבר לתרבות החדשה, שבה הוא יורד ממעמדו כמנהיג ונחשב לפחות מן האדם הרגיל, בהיותו מתויג כמוזר. שלוש דמויות המשנה - הדיילת, סוכנת הקליטה, והמדריכה - מדגישות הן את פער התרבויות בין זו הישראלית לזו האתיופית, והן את תחילת שברו של חלום העלייה לארץ. ברוח זו גם ההמשך - הפנטזיה הזוהרת של חלום ההגעה לירושלים מתנפצת לנוכח המציאות הטופחת על הפנים, בדמות מרכז הקליטה האפרורי אי שם בארץ.

רעיונות מרכזיים בסיפור ומשמעותם

ארץ ישראל וירושלים כהתגלמות של אוטופיה

ירושלים מצטיירת למספרת ולחברי קהילתה כ"בית מקדש עטור זהב, שמראשו בוקעות אלומות אור העולות שמיימה ויורדות ארצה [...] הדביר עומד על אבן השתיה, היא משכן ארון הברית והכרובים [...] המתפללים רואים חיות טורפות המתפתלות בצלעות ההר ומלחכות עשבים ככבשים, ויש שרואים בזרעים שנופלים ממקורם של יונים, נובטים כהרף עין [...] ובו ביום נושאים פירות מתוקים ומזינים שקוטפים ואוכלים השוקדים בלימוד תורה ותפילה בבית האלוהים". המספרת מצהירה: "מאז הייתי ילדה קטנה האמנתי, בירושלים לא נשפך דם ולא מתים". זוהי ירושלים המדומיינת שהינה כחזון אחרית הימים: מרחב של שלום וצדק, עיר שכולה זהב, יופייה עוצר נשימה, ניסים ונפלאות מתרחשים בה, אפילו חיות הטרף שבה עומדות לשירות האדם.

ירושלים מוזכרת בתפילות רבות. כשמתפללים צריך להסב לכיוונה, ובבתי יהודים באירופה היה נהוג לתלות את "המזרח" המסמל מבחינת אירופה את כיוון ירושלים. הברכה "לשנה הבאה בירושלים" והטקסט שאומרים בחתונה "אם אשכח ירושלים תישכח ימיני, תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" - מקבעים את ירושלים בתודעת היהודים כחלק בלתי נפרד מזהותם.

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

רבי יהודה הלוי כתב במאה העשירית בגלות ספרד את השיר "לבי במזרח" ובו ביטא את תשוקתו להגיע לארץ ישראל, גם אם קודשיה חורבות, וגם במחיר ויתורו על כל טוב ספרד. כיסופי המשורר המתוארים בשיר זה מהדהדים ב"חלום בדמי כבוד".

החלום ושברו: הביקורת על החברה הישראלית

האמונה במיסטיקה אינה עולה בקנה אחד עם הקדמה ועם הרציונליזם השולטים במערב. תמימות המאמינים באגדות, המתנפצת בעימות עם המציאות הישראלית, יוצרת מעמדים קומיים, על אף שהסיפור אינו סיפור מצחיק. למשל, הודעת הטייס במטוס מדווחת על ידי המספרת: "יצאה בת קול", או כאשר בכריזה בנתב"ג קוראת להם "ברוכים הבאים", העולים עונים לה במקהלה "ברוכה הנמצאת". ועוד: המתקן לאיסוף מזוודות בנתב"ג נקרא בפי המספרת "עצם דומם מסתובב סביב עצמו ומוסר תיקים לאדם", וכאשר מופיעים על מסך פניה של דיילת קרקע שמכוונת את העולים לגשת לקבל סל קליטה, מתארת זאת המספרת כך: "פתע, צלע מרובעת נפערה באמצע הקיר, וראש אישה נמזג אל תוך האולם, פה נטול גוף בירך". בתום הדברים "הראש נעלם והקיר התאחה". סוכנת הקליטה הלבושה בצורה חושפנית ולא מכבדת, מדומה באופן אירוני לחווה: "אחותנו מחזירה עטרה ליושנה, עדן טרום עץ דעת". מכאן שאף כי המפגש של הפנטזיה עם המציאות הוא טרגי, המחבר מציג גם את פניו הקומיות.

יחד עם זאת, ההזרה הנוצרת מנקודת המבט של התרבות האחרת, מציגה בעין ביקורתית את חוסר ההתחשבות של החברה הקולטת: מערכת כריזה מברכת את העולים עם הגעתם במקום שנציג אנושי יעשה זאת אחרי המסע הקשה שעברו. אחריה מופיעה המדריכה מול הציבור הצנוע בלבוש חשוף שפוגע בהם. גם הדלת המסתובבת בנתב"ג הנתפסת כ"מלכודת בעלת לסתות איומות" איננה מצחיקה באמת, משום שהיא אינה מותאמת לזקנים, ויכולה אכן לפגוע במי שאינו מורגל בה.

ההזרה מראה בעין ביקורתית גם דברים שאינם שנויים במחלוקת עבורנו, ציבור הקוראים הישראלי, כגון שאנו משתמשים בכיסאות פלסטיק זהים בגודלם, בצורתם, בצבעם, בעוביים ובכיסוייהם. אמאוייש מציינת שזהו מאפיין של חברה חקיינית ולא יצירתית, שעוסקת בייצור המוני, במקום להעדיף מוצרים שיש בהם יתרון של עקמומיות ופגם, שכן

הם ביטוי למגע יד היוצר. כך גם העובדה שהרכבת נוסעת בקו ישר. מה שעבורנו הוא יתרון, מוצג כחיסרון דרך עיניה, מהסיבה שפסי הרכבת הישרים לא יכולים להביא אדם למחוז חפצו, אלא רק לתחנות קבועות שמהן והלאה צריך להסתדר לבד. או האבחנה שהקרקע המכוסה בזפת איננה פיתוח של המרחב, כמו שאנחנו רגילים לראות בה, אלא אדמה שצימאונה לדם לעולם לא ירווה, כי היא אינה מסוגלת לספוג... האבחנות של אמאוייש באות מתרבות שאמנם איננה מפותחת טכנולוגית, אך יש בה מגע אנושי, כנות ורגש, ויש בה פשטות וחוסר תחכום במובן החיובי. הקו הישר הוא סמל בתרבות שלנו ליעילות ולחתיירה למטרה, ואילו בתרבות האתיופית, הדרך חשובה מן המטרה. לאור האמור לעיל, דברי הסיום של אמאוייש: "טוב שבעתיים התפכחות מאשליה מאשר חלום אוטופי" - ראויים להערכה רבה. זוהי עמדת השלמה המכירה במציאות, ומקבלת את מחיר ההתפכחות: אובדן החלום. גישתה זו פותחת פתח להתחלה חדשה.

ערך הכבוד

בעיני קהילתו, איוב בטיבבו הוא מנהיג מורם מעם, אך ברגע נחיתתו בישראל הוא הופך באחת להיות זקן טרחן ומיותר, חסר שפה וחסר תרבות, שמושפל תדיר, על פי מושגי החברה האתיופית. בנתב"ג הוא נופל מערימת הכיסאות שארגנו לו על מנת שישב גבוה מעל האחרים, ולאחר מכן הנערה הצעירה חשופת הבטן פונה אליו בשמו הפרטי מבלי להקדים לו את תוארו "כהן", ומודיעה לו ששמו יעוברת. היא מצווה עליו לשבת באחד מארבעה כיסאות סטנדרטיים, וכשהוא מוצא אותם לא מתאימים למעמדו, היא אומרת: "הרגו אותי, אינני מבינה מה רוצה האיש המוזר הזה".

כאן אפשר לראות את הפער שבין יחסם של הצעירים לזקנים בשתי התרבויות: צעירי הקהילה מכבדים את הזקנים ונושאים אותם על גבם - תרתי משמע. כשבטיבבו נאלץ לשבת על כיסא רגיל, הם מתיישבים על הרצפה של הקרון כדי לתת לו את יתרון הגובה. אך בסיום, את בטיבבו ושאר הזקנים, משרד הקליטה "משליך" בקומה התחתונה של הבניין שהוקצתה להם, ואת הצעירים משכנים "בקומות העליונות הנושקות לשמים". הישראלים עשו זאת מתוך התחשבות בזקנים שלא יצטרכו לטפס את כל הקומות בבניין, אך הניסוח של אמאוייש מבטא את תחושת ההשפלה של העולים, שעבורם "למעלה" נתפס מכובד יותר.

קשיי הקליטה - צעירים לעומת זקנים

כידוע, הזקנים הם המשלמים את המחיר הכבד ביותר בעת הגירה, כיוון שהם נטולי כושר הסתגלות. הצעירים, לעומתם, מהירים להפנים את הכללים החדשים, ומשתלבים בתרבות הקולטת. ניתן לראות כי כבר בעת ההגעה לנתב"ג, הצעירים משתמשים במדרגות הנעות, ואילו הזקנים - במדרגות היציבות. כאשר הנערה הישראלית הלבושה בחולצה חשופה מופיעה בפני הקבוצה, המבוגרים "תולים מבט בכל דבר שאיננו הנערה", בעוד שהצעירים "נועצים מבטם בכל דבר שהוא רק הנערה". אי מתן כבוד מצד הצעירים בתרבות הקולטת יהפוך מן הסתם בקרוב גם לנחלתם של בני הקהילה הצעירים כלפי זקניהם, כיון שהעולים הזקנים מאבדים את יתרון הידע והניסיון שהיה להם באתיופיה, מה עוד שבהיעדר שפה הם הופכים תלויים בצעירים. אבל זה לא ההסבר היחיד לכך שהצעירים יחדלו לראות בזקנים מנהיגים. ההסבר יהיה שלם רק אם נכיר גם בכך שהצו הנצחי "והדרת פני זקן" אינו מתקיים בחברה הישראלית, זוהי חברה הסוגדת לצעירים, ולא מכבדת את זקניה. ההשתלבות של העולים הצעירים בחברה הישראלית, פירושה התנהגות על פי הנורמות הישראליות, ולכן הזלזול בזקנים יהפוך, מן הסתם, לנורמה גם בצעירי הקהילה האתיופית.

דרכי עיצוב של הרעיונות המרכזיים בסיפור

שם הסיפור

"חלום בדמי כבוד" - המילה "בדמי" יכולה להתפרש בשני מובנים: "בדמי" = דם או בְּדָמִי = מחיר/תשלום/בתמורה ל-. המשמעות הראשונה מכוונת לכך שמדובר בהגשמת חלום בדם, כלומר במאמץ אדיר, שכידוע גבה מחיר של קורבנות שלא עמדו בתלאות המסע. עבור חלק מהעולים מדובר בהגשמת חלום במחיר דמים, כלומר בהבנה מאוחרת שישראל בכלל וירושלים בפרט הן לא גן העדן שאותו דמיינו העולים בטרם הגיעו לכאן, אלא מקום מריבה שדם רב נשפך בו על האחיזה הלאומית. המשמעות השנייה מכוונת לכך שתמורת הגשמת החלום יש לשלם במחילה על כבוד. המילה "בדמי" פירושה מחיר/תשלום/בתמורה ל- (כמו "דמי חנוכה"). העולים המבוגרים מאתיופיה נאלצו לשלם בכבודם כדי להגשים את החלום. הדבר ניכר בנפילתו של בטיבבו ממעמד רם של מנהיג

רוחני למעמד נחות של "זקן מוזר". כך מעוצבת חוויית ההגירה מאתיופיה לישראל: מעבר מתרבות של מסורת וכבוד - לתרבות של מודרניות ופרקטיות. אותו תואר "כוהן" שבאתיופיה לווה בכבוד רב, הוא לא יותר משם משפחה פופולרי ורגיל בישראל.

לשון הסיפור

לשון הסיפור משלבת בין עברית קדומה ורבת הוד: "אולי ככסף הנשאב אל כיס עשירים וכנהרות הנוהרים אל הים, כך כבוד הקשישים בירושלים נשאב לתוך רוח השכינה המרחפת מעל בית המקדש", לבין לשון דיבורית עכשווית: "הרגו אותי, אינני מבינה מה רוצה האיש המוזר הזה". פערי הלשון מעידים על פערי התרבות. עבור העולים העברית היא שפת קודש ולכן יש לנהוג בה בכבוד רב, ואילו בעיני הישראלים השפה היא אמצעי תקשורת פונקציונלי, ואין צורך ללטש את הלשון כדי לתקשר עם הזולת. משלבי הלשון השונים בסיפור מעצבים את יראת הכבוד של האתיופים, לעומת הזלזול של הישראלים.

ניגודים

הסיפור מכיל ניגודים שתפקידם לעצב ולהעצים את הבדלי התרבויות, עמם צריכים העולים להתמודד. למשל, ירושלים שבדמיון לעומת ירושלים שבמציאות - הראשונה מדומיינת כמקום קדוש, טהור ומושלם ללא שפיכות דמים וללא מתים, בעוד שירושלים שבמציאות ידועה כמקום טעון, נגוע בשנאה ובמלחמת דתות עקובה מדם; כך גם הניגוד שבין לבוש צנוע ומסורתי אל מול לבוש חשוף ומתירני - הבדלי הלבוש של העולים מאתיופיה לעומת הישראלים ממחישים את הפערים בין תרבות דתית-שמרנית לבין תרבות חילונית-ליברלית. הגישור על הפער יחייב ויתור על עקרונות חשובים; ניגוד נוסף: המילה "מרכבה" לעומת "רכבת" - המרכבה היא כלי תחבורה שבאתיופיה מזוהה עם מעמד של כבוד, המרכבה מסיעה את הנוסע הנכבד הישר למחוז חפצו. לעומת הרכבת, שהיא אמצעי תעבורה עממי להמונים, העוצר בתחנות קבועות.

מוטיבים וסמלים

הרמקולים

הרמקולים הנמצאים במטוס ובאולם הנכנסים בנתב"ג מדגישים את הקדמה הטכנולוגית המאפיינת את ישראל, אולם בו בזמן הם גם מסמלים את הניכור שבין העולים החדשים מאתיופיה לבין מקבלי פניהם בישראל. הקשר האמצעי המבוסס על חוש השמיעה בלבד יוצר ריחוק, שעשוי לרמז על הריחוק ועל הנידוי שמהם יסבלו העולים החדשים במהלך קליטתם בארץ.

הכיסאות

מוטיב הכיסאות בסיפור ממחיש את רעיון הפער התרבותי, כמו גם את רעיון החלום ושברו. אמאוייש מבקשת מבחור צעיר בנתב"ג להשחיל כיסא בכיסא כדי ליצור לבעלה כיסא רם כיאה למעמדו, ומשבטיבבו מתיישב על ערימת הכיסאות, הללו קורסים והוא נופל על הרצפה. הנפילה ממגדל הכיסאות מסמלת את הנפילה מהחלום אל המציאות. במקום שבו אין הבדלים בין גבהי הכיסאות - אין היררכיה, ובאין היררכיה - אין כבוד, כך על פי התרבות האתיופית.

גם ברכבת חוזר ומופיע מוטיב הכיסאות, בשעה שבטיבבו אינו מוצא כיסא מורם שעליו יוכל לשבת. הוא מתהלך לאורך הרכבת, ובסופו של דבר סוכנת הקליטה פוקדת עליו לשבת על אחד מארבעה כיסאות רגילים, ואף מוסיפה בזלזול: "אם אתה מתקשה לבחור אחד מארבעה מושבים המרופדים של רכבת ישראל, שב על כל אחד מהם עשרים דקות, נכונה לנו נסיעה של שמונים דקות". זוהי דוגמה נוספת לירידה של בטיבבו ממעמדו המכובד והידרשותו להסתגל למעמד החדש.

תיאורי סביבה ונוף

חבש מתוארת כמרחב פנטסטי-מיתולוגי שבו כוהן בטיבבו היה הסמכות והחוק: "אב נפשי מעורר מורא בקרב הבריות, בעוברו בתוך הכפרים, רכוב על סוס עב חזה, מאריך רעמה ועדו פנים. העוברים ושבים נהגו לעמוד דום עד שהרים הסתירוהו ואופקים חבקהו;

מארחיו התקינו מושב רם בעבורו; מאמיניו נשמעו לפסיקותיו ההלכתיות ללא סייג; ואפילו הורים שדם יוצא ירכיהם זועק באדמה, קיבלו בצייתנות ובכניעות את הכרעתו ולחצו לשלום ידיים מגואלות בדם”.

והנה לקראת סיום הסיפור, עם הגעתם אל מרכז הקליטה, מתארת אמאוייש את המבנה כך: “אנוכי ויתר הקשישים הושלכנו בקומה התחתונה של בניין בן מאה קומות, הבניין לבדו עומד בעולם, הצעירים שוכנו בקומות עליונות הנושקות לשמים. יסלח נא אלוהים לאחינו, המשליכים לשפל עובדי אלוהים והבאים בימים, ומרוממים צעירים ופשוטי העם”. המעבר מהכבוד שבו זכה בטיבבו בכפר אל ההשפלה שאותה הוא סופג במרכז הקליטה - מעצב את המהפך שמתחולל בחייו, כפי שמתארת אמאוייש: “אני קמתי ממושבי ופסעתי אל צוהר ביתנו, ובעדו הבטתי בשטח אינסופי נטול הרים וגבעות ובדרור הפורח בעפעוף כנפיים נדיב אל האופק. אב נפשי צעד אחרי ונעמד, פניו מול קיר, קיר חדר ביטחון”.

עמידתו מול הקיר היא מטפורה לתחושתו שהגיע למקום שאין בו עם מי לדבר.

סיכום

הסיפור "חלום בדמי כבוד" עוסק באשליה ובהתפכחות. הרקע לסיפור הוא פרשת עלייתם לארץ של היהודים בני העדה האתיופית, המסופר מפיה של אמאוייש, המתארת את החלום ושברו. כל עוד היו באתיופיה, התפללו וייחלו היהודים ליום שבו יזכו לנשק את אדמת ישראל. עם הגיעם ארצה, נדהמו לגלות שנשאו בלבם אשליה. ארץ ישראל היא לא הארץ המובטחת מבחינתם. עד מהרה הם גילו כי יצטרכו לעבור מסע נוסף, אולי קשה וארוך יותר מזה שעברו בדרכם לארץ, על מנת להתאקלם במולדת החדשה. ערכים מקודשים כמו "כבוד" נרמסו עם כניסתם לאולם האורחים בנתב"ג. המעמד החברתי המורם התבטל במחי הודעה קולית של סוכנת קליטה צעירה. חלום ירושלים הקדושה התחלף במציאות קודרת של מרכז קליטה.

אף על פי כן, בסיום הסיפור עולה תובנה חשובה ואופטימית מהשיחה בין אמאוייש לבטיבבו: "בטיבבו, הגשמנו חלום", אמרתי, בחיי - בטיבבו קראתי לו; והוא נאנח אנחה כבדה ואמר, הגשמנו חלום בדמי כבוד ... היקיצה היא קץ החלום. אף שבמעבר מחלום להכרה מאכלת חלודה אוכלת חבלי לידה רגישים וכואבים מכל, טובה שבעתיים התפכחות מאשליה מאשר חלום אוטופי". מילות סיום אלו מעידות על הכרה ועל הבנה שלהגשמת החלום יש מחיר; המחיר הוא ויתור על הכבוד; ועדיין עדיפה המציאות הכואבת של ההתפכחות מהאשליה על חיים מדומים שאינם אלא חלום אוטופי.

ההבנה של הקשיים שמולם ניצב מהגר מחייבים גם אותנו, החברה הקולטת. כך אמר ניר ברעם הסופר, בכתבה לכבוד שבוע הספר: "לכל בני האדם, ולא משנה מה מוצאם ודתם, מגיעות זכויות שוות, בכללן החופש לתנועה, לחירות, לזכות דיבור, והזכות לכבוד. כשאנו רואים עוול מוסרי כלפי בני אדם אחרים, עלינו להביע את דעתנו, להתנגד. לא תמיד אנו יודעים מהי הפעולה הנכונה, הדבר היחיד שיש לנו הוא התחושה שלנו, המצפון שלנו, והמעשה שנראה לנו צודק" (ידיעות אחרונות, 7.6.18). דבריו אלה של הסופר מבטאים היטב את התועלת החינוכית שיש בהוראת סיפור כמו "חלום בדמי כבוד".

מאמר: "הנורה האדומה המהבהבת" / גרמאו מנגיסטו

מתוך: "העין השביעית", 23.7.2009

<https://www.the7eye.org.il/23248>

כתבת טלוויזיה:

גזענות כלפי בני העדה האתיופית:

<https://www.youtube.com/watch?v=-FQlqlRI14>

הקשרים אמנותיים-תרבותיים לעליות היהודים מאתיופיה

יצירות מוזיקה

הפרויקט של עידן רייכל: הביתה, הלוך-חזור

<https://www.youtube.com/watch?v=-RmnOlzUoF8>

קלקידן מששא: בעזרת השם

<https://www.youtube.com/watch?v=R9uprUxPM7U>

<https://www.youtube.com/watch?v=I6Ip1MLX-64>

כתבת טלוויזיה:

צמד הראפרים "קפה שחור חזק":

<https://www.youtube.com/watch?v=MKfwOoCgqus>

יצירות קולנוע וטלוויזיה

קולנוע: "וסרמיל" (2007), "זרובבל" (2008), "עלים אדומים" (2014)

טלוויזיה: "עם הפנים לקיר" (2015) "נבסו" (2017)

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

מערכון:

היהודים באים - תרומת דם של אתיופים:

<https://www.youtube.com/watch?v=Onna4KBIF8Y>

נקודות לשיחה בעקבות צפייה

- מאפייני התרבות האתיופית.
- יחס החברה הישראלית לבני העדה האתיופית.
- קונפליקטים בתוך העדה האתיופית.
- ביקורת, מחאה ודרכים לפתרון בעיות של הקהילה האתיופית.

ביבליוגרפיה

אסף וערך: בלפור חקק

אבנר, יוסי: ברגר, נטליה וקפלן סטיב (עורכים): **ביתא ישראל - סיפורם של יהודי אתיופיה**, תל אביב, עמ' 95. קטלוג תערוכה על קורות יהודי אתיופיה הכוללת חומר חזותי עבור מערכת החינוך.

אדגה, אברהם: **הגדה של מסע - סיפור עליית יהודי אתיופיה דרך סודן**, הוצאת מרכז ההיגוי לעולי אתיופיה, ירושלים, 2003.

חקק, בלפור (עורך): **יהדות אתיופיה**.

ארליך, חגי (עורך) סלמון הגר וקפלן סטיב: **אתיופיה - נצרות, אסלאם יהדות**, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 2003.

ארליך, חגי (עורך וכותב): **אתיופיה - קיסרות למהפכה בקרן אפריקה**, הוצאת אוניברסיטה פתוחה, תל אביב, 1997.

בצלאל, יצחק (עורך): **פעמים 22**, עמ' 152, גיליון מוקדש ליהודי אתיופיה, הוצאת יד בן צבי ירושלים, 1985. בגיליון חומר רקע על בתי הספר של הקהילה באתיופיה, הקשר בין יהודים לנוצרים, הנשיא יצחק בן צבי וזיקתו לקהילה ועוד.

בצלאל, יצחק (עורך): **פעמים 58**, עמ' 160, גיליון מוקדש לתולדות יהודי אתיופיה, הוצאת יד בן צבי, ירושלים, תשנ"ד 1994. בגיליון מופיע הדוח המלא של מסע יוסף הלוי באתיופיה, פועלו של פייטלוביץ, תפילות הקהילה, המרות דת, אילנות יוחסין, בתי ספר ועוד.

וייל, שלווה (עורכת): **יהודי אתיופיה באור הזרקורים**, הוצאת המכון לחקר הטיפוח בחינוך, האוניברסיטה העברית עמ' 19, ירושלים, 1997. חומר רקע על ההיסטוריה, ההלכה והזהות של יהודי אתיופיה וגם על בעיות הקליטה.

ילמה, שמואל: **הדרך לירושלים** (1980), תל אביב, תשנ"ה, עמ' 127. הספר מתאר לבני הנוער את סיפורו האישי של הכותב שהיה בתחילת שנות השמונים ילד בן 11.

צילום: בני וודו, CC-by-sa-3.0

- יצחקי, פלה: **אל ארץ ירושלים**, הוצאה לאור תג, תל אביב, 1997.
- נאור, מרדכי: **ספר העליות**, הוצאת משרד הביטחון, תל אביב, 1991.
- שומרון, גד: **הביאו לי את יהודי אתיופיה**, הוצאת הד ארצי, 1998.

עלייה וקליטה

וייל, שלווה (עורכת): **יוצאי אתיופיה בוגרי מערכת החינוך בישראל**, הוצאת המכון לחקר הטיפוח בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1997.

כהנא, יעל: **אחים שחורים**, הוצאת עם עובד, 1977, עמ' 174. הספר מתאר את אורחות החיים של היהודים באתיופיה מתוך התבוננות של אנתרופולוגית שחיה איתם שם לפני העלייה ארצה. יש עניין למערכת החינוך כדי לעמת את החיים שם עם השינויים שחלו בחייהם לאחר העלייה.

ענתבי-ימיני, ליסה: **בשולי הנראות - עולים אתיופים בישראל**, בתוך: לומסקי-פדר, עדנה ורפפורט תמר (עורכות): **נראות בהגירה - גוף, מבט, ייצוג**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2010.

קמון, עזריאל: **הגשר הראשון**, עדותם של חניכים יהודיים יוצאי אתיופיה מכפר בתיה 1955-1995, רמת אפעל 1996, עמ' 189. אוסף עדויות אישיות של ילדים יוצאי אתיופיה על עלייתם ועל קליטתם. ניתן לשלב במערכת החינוך הפעלות ושיחות על עדויות אלה.

שבתאי, מלכה: **הכי אחי - מסע הזהות של חיילים עולים מאתיופיה**, הוצאת צ'ריקובר, תל אביב, 2005.

שבתאי, מלכה: **ביד אחת תינוק ובשנייה ספר**, הוצאת צ'ריקובר תל אביב, 2003.

תרבות

אדוניה-אדיב, ידידיה (עורך): **עד עלות השחר - יהודי אתיופיה במדינה ישראל**, סוגיות במבט תורני, הוצאת המכון התורני ישיבת אור עציון, גוש עציון, תשס"ג 2003.

בן עזר, גדי: **כמו אור בכד, עלייתם וקליטתם של יהודי אתיופיה**, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 317. הספר מתאר את המאפיינים הפסיכו-תרבותיים של יהודי אתיופיה ואת תהליך קליטתם בארץ. הוא מתמקד בתחום החינוך הקהילתי בהקשר בין-תרבותי, כדי לסייע למערכת החינוך להכיר בשוני התרבותי של יהודי אתיופיה וכהדגמה יש בו לקט פתגמים של יהודי אתיופיה.

ולדמן, מנחם (הרב): **חיי משפחה במסורת יהודי אתיופיה ובמסורת ישראל**, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 51. תכנית לימודים לחיי משפחה המיועדת לתלמידים עולים מאתיופיה.

ולדמן, מנחם: **יהודי אתיופיה**, הוצאת ג'וינט ישראל, 1985, עמ' 78 (תיאור של אורחות חיים, מנהגים ומסמכים היסטוריים, מתוך אוריינטציה למערכת החינוך).

וסרטייל, אשר (עורך): **ילקוט מנהגים, מנהגיהם של שבטי ישראל**, הוצאת משרד החינוך מינהל החינוך הדתי, תשנ"ו, עמ' 554. בקובץ זה נכלל פרק "ממנהגיהם של יהודי אתיופיה", עמ' 141-155.

מסינג, בני (עורך): **אמנות ואמנויות של עולי אתיופיה**, תל אביב, 1990, עמ' 13. הקטלוג לתערוכה של אמנות אתיופית חושף למערכת החינוך את היצירה האמנותית של עולי אתיופיה.

שבתאי, מלכה: **בין רגאיי לראפ**, הוצאת צ'ריקובר, תל אביב, 2001.

חינוך

אבן טוב ישראלי, אילנה: **תנו לי לדבר - כתיבה יצירתית עם נוער יוצא אתיופיה**, תל אביב, תשנ"ז, עמ' 184 (עמ' 7 באנגלית ובהם תרגום ההקדמה). הספר כולל יצירות בפרוזה ובשירה של נוער יוצא אתיופיה, הנוגעים בשורשיהם ובהגדרת זהותם ושלבי קליטתם.

אהרונוף, חגית: **הערכה מעצבת לתוכנית 'ביתא ישראל': תוכנית לימודים לילדים עולים מאתיופיה**, ירושלים, תשמ"ט, עמ' 197. הספר מפרט את תכנית הלימודים המיוחדת לילדי "ביתא ישראל", מטרותיה, מערך ההערכה וממצאיה.

חקק, בלפור (עורך): **הסיגד, חג חידוש הברית והכיסופים לציון** - מפגש עם תרבות היהודים מאתיופיה "ביתא ישראל", ירושלים, תשנ"ה 1995, עמ' 82. חוברת למחנכים החושפת את התלמידים לחג הסיגד ולתרבות יהודי אתיופיה. החוברת כוללת מאמרים, הפעלות, סיפורי עם ופתגמים.

יצחקי, יצחק (עורך): **שיח בין דורי** (מקראה), הוצאת משרד החינוך והתרבות, מינהל החינוך הדתי, התשס"ז, עמ' 360. הספר מכיל שירים בצירוף עיבודים דידקטיים למורים במערכת החינוך. השירים עוסקים במשפחה בראי השירה, ובין השירים נכללים שיריהן של שתי משוררות מיהדות אתיופיה, מלסה אברש ומזל ברהנו.

ספרות יפה

אדגה, אברהם: **המסע אל החלום**, הוצאה עצמית, 2000.
אדגה, אברהם: **עם הפנים קדימה**, הוצאת צ'ריקובר, תל אביב, 2002.
ביטאולין-שרמן, דליה: **איך שהעולם נהיה לבן**, כנרת זמורה-ביתן, 2013.

סיפורי עם ופתגמים

אלכסנדר, תמר ועינת, עמלה (עורכות): **סיפורי עם מפי יהודי אתיופיה: תרת תרת**, תל אביב, 1996, עמ' 137. 80 סיפורי עם מפי יהודי אתיופיה.
באב"ד, רחל (עורכת): **לקרוא עוד ועוד (סדרת ספרים) אוסף סיפורים מן התרבות של יהודי אתיופיה**, הוצאת האגף לתכניות לימודים, משרד החינוך, ירושלים, התשמ"ה.
בן דור, שושנה: **סיפורים מפי יהודי אתיופיה**, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 84. מקראה הכוללת סיפורים בעברית קלה מפי יהודי אתיופיה עבור מערכת החינוך.
בן עזר, גדי: **פתגמים כראי התרבות, תפיסת ההתמודדות עם צרות וקשיי חיים בתרבות האתיופית**, ירושלים, 1986. הפתגמים לוקטו עבור מערכת החינוך כגשר בין תרבויות להצגת הקודים התרבותיים של יהודי אתיופיה.

- גולדמן, סימה: **על קפה ואינג'רה - סיפורים מפי יהודי אתיופיה**, הוצאה עצמית, 1997.
- ורמברנד, מרדכי (עורך), נוי, דב (עורך מדעי): **סיפורי ביתא ישראל**, מכון הברמן, 1990, עמ' 144. הספר כולל סיפורי עם ומותאם למערכת החינוך.
- נוי, דב: **"סיפורי בעלי חיים של ביתא ישראל"**, פעמים 33 (1987), עמ' 74-86. השוואה בין סיפורי בעלי חיים של יהודי אתיופיה עם סיפורים של עמי אפריקה, בצירוף נספח ארבעה סיפורים שנרשמו על ידי יעקב פיטלוביץ. הסיפורים מתאימים להפעלה במערכת החינוך.
- נוי, דב (עורך), וורמברנד, מרדכי: **סיפורי ביתא ישראל: שישים סיפורים וסיפור מפי יהודי אתיופיה**, לוד, תש"ן, עמ' 144. הסיפורים מתאימים להפעלה בקרב ילדים ונוער, לוקטו בידי יעקב פיטלוביץ. הסיפורים מלווים בהערות הסבר.
- רוזן, חיים: **פתגמים להבנת טבע האדם ויחסים בין אדם לחברו על פי התפיסה האתיופית**, ירושלים, 1987. פתגמים באמהרית הרווחים בקרב יהודי אתיופיה כבסיס להבנת קודים תרבותיים של הקהילה.
- רחמים, יצחק: **הפתגם כגשר לקשר, מאוצר הפתגמים של יהודי אתיופיה**, הוצאת החברה למתנ"סים, ירושלים, 1999, עמ' 19. הפתגמים מסווגים לנושאים: בין אדם לעצמו, בין אדם לחברו, בין אדם למשפחתו.

ספרים לילדים

- אורגד, דורית: **שבועת האדרה**, תל אביב, 1988, עמ' 164. רומן לנוער, המתאר את עליית המשפחה מאתיופיה ארצה. הספר נכלל במצעד הספרים של מערכת החינוך ומופץ בכל בתי הספר.
- אליאס, אשר: **אתיופי בחצר שלי**, הוצאת גפן, ירושלים, 2001.
- וולמן, שושי: **בגלל אופנוע אדום**, תל אביב, 1994. סיפור לילדים על ילדים יוצאי אתיופיה.
- יאיר, חנה: **סוכת שלום**, הוצאת דני ספרים, קריית גת, 2000.
- כהן, חגית: **ילד של שוקולד**, הוצאת ספרית פועלים, תל אביב, 1998.

- עקביא, מרים: **הרפתקה באוטובוס**, הוצאת דביר, 2000.
- פויכטוונגר, רבקה וגולן-מרטין, אירית: **חלומו של נער אתיופ**, ירושלים, 1987, עמ' 56.
סיפור לילדים ונוער על עולמו של ילד יוצא אתיופיה.
- צור, יגאל: **שזיף שחור**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 2000.
- שמואל, נעמי: **אבא חום**, גבעתיים, 1991. ספר לילדים על משפחה יוצאת אתיופיה.
- שמואל, נעמי: **דסטה ואני**, פתח תקווה, 1994. ספר לילדים על ילדים יוצאי אתיופיה.
- שמואל, נעמי: **אבא תספר לי עוד**, הוצאת האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2000.
- שמואל, נעמי: **מי אני ומה שמי**, הוצאת בית ספר לחינוך אוניברסיטה עברית, 1998. ספר לילדים המותאם למערכת החינוך.
- שמואל, נעמי: **איך עושים שלום**, הוצאת לילך, ירושלים, 2001.
- שמואל, נעמי: **אל תספרו לילדים**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 1996.

